

To nye fund af elefantrester i Sydsjælland

JOHANNES KRÜGER

Krüger, J.: To nye fund af elefantrester i Sydsjælland. *Dansk geol. Foren., Årsskrift for 1976*, side 3-6. København, 3. januar 1977.

Der redegøres for to fund af elefantrester i Sydsjælland, dels et fragment af en bækkenknogle fundet i en kame-bakke ved Myrup, 7 km SØ for Næstved, dels to sammenhørende fragmenter af en stødtand fundet i en ås-bakke ved Mogenstrup, 3 km Ø for det førstnævnte fund. Det kan ikke afgøres om knoglen hidrører fra mammut (*Elephas primigenius*) eller skovelefant (*Elephas antiquus*), hvorimod stødtanden er fra mammut. I begge fund lå fragmenterne på sekundært leje, indlejret i glaciofluviale aflejringer.

Johannes Krüger, Laboratoriet for Geomorfologi, Geografisk Centralinstitut, Haraldsgade 68, DK-2100 København Ø, 5. oktober 1976

Det er ikke sjældent at finde elefantrester i Danmark, men det drejer sig næsten altid om kindtænder eller fragmenter af stødtænder, medens der kun kendes ganske få fund af egentlige knogler. Bortset fra et fund ved Ejstrup i Jylland (Nordmann 1921) stammer de pågældende fund altid fra glaciale aflejringer. Elefantresterne ligger derfor på sekundært leje, transporteret og aflejret af is eller smeltvand, og kan derfor ikke sige noget sikkert om hvor og hvornår de pågældende elefanter har levet. Elefantresterne i vore glaciale aflejringer kan derfor opfattes som en særdeles karakteristisk »ledeblok«-type, hvis hjemsted(er) man dog endnu kun kan gisne om. Med det kendskab man har i dag til isstrømmenes baner og kronologi inden for Danmark i sidste istid (Weichsel), er det måske muligt, at man gennem kortlægning af alle fund af elefantrester og gennem et nøje kendskab til landskabets dannelseshistorie omkring fundstederne, ad åre kan nå frem til at udpege et eller flere områder, hvor disse fortidselefanter har levet. Det er derfor vigtigt ikke blot at registrere alle fremkomne fund, men også at gøre grusgrave opmærksom på den betydning disse »løjrlige sten« har for den Kvartære forskning.

Her skal omtales to nye fund af elefantrester fra glaciofluviale aflejringer i Sydsjælland, dels et fragment af en bækkenknogle fundet i en kame-bakke ved Myrup, 7 km SØ for Næstved, dels to sammenhørende fragmenter af en

stødtand fundet i en ås-bakke ved Mogenstrup, 3 km Ø for det førstnævnte fund (fig. 1).

Beskrivelse af bækkenknoglen

I forbindelse med en geomorfologisk-sedimentologisk undersøgelse i efteråret 1973 af ka-

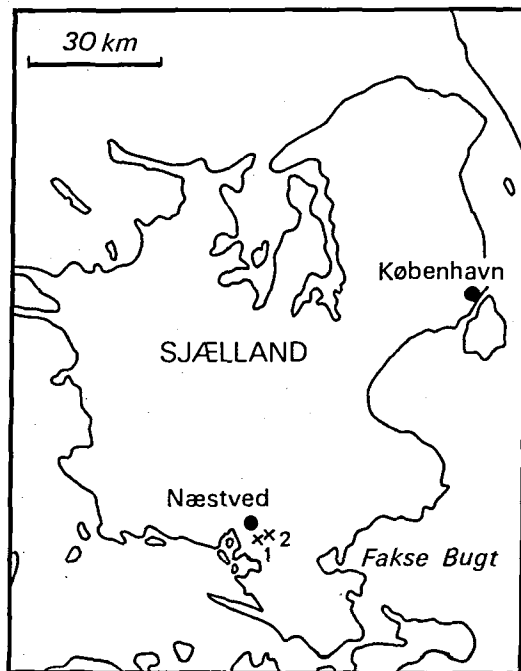

Fig. 1. Kortet viser de to nye lokaliteter for fund af elefantrester i Sydsjælland. (1) Myrup Banke. (2) Stenskovens Mogenstrup Ås.

me-bakkerne ved Myrup SØ for Næstved blev Dr. Z. Klajnert, Geografisk Institut, Lodz, Polen, og nærværende forfatter opmærksomme på en 20,5 cm lang bækkenknogle, fundet af Hr. Kaj Jørgensen, Køng, under grusgravning i Myrup Banke.

Knoglen blev forelagt konservator U. Møhl, Zoologisk Museum, København, der venligst bestemte den til at være et fragment af højre sædeben (*ischium dextra*) af elefant (fig. 2-3). Desværre kan det ikke ud fra knoglen alene afgøres, om den stammer fra skovelefant (*Elephas antiquus*) eller mammut (*Elephas primigenius*); men da langt den overvejende del af de danske fund af elefantrester kan henføres med sikkerhed til mammut, er der stor sandsynlighed for, at også denne elefantlevning stammer fra en mammut (Nordmann 1921, 1942).

Knoglen er beskadiget i begge ender, idet både tuber ischii og den del af hofteskålen (*acetabulum*), som skal dannes af skambenet (*pubis*), mangler. Diameteren af den bevarede del af *acetabulum* er således kun 8,5 cm (fig. 2). Begge brudflader, der er meget uregel-

mæssige, har stærkt slidte, velafrundede laterale-ventrale kanter, medens de mediale-dorsale kanter er forholdsvis skarpe og kun bærer få slidspor. Et nyt brud i knoglens forende må skyldes en beskadigelse under grusgravningen (fig. 3).

I øvrigt viser knoglen tydelige spor af transport i smeltevand og is. Alle kanter er stærkt slidte, og knoglens flader er skurede og pole-rede, almindeligvis i knoglens længdeudstrækning. På knoglens mediale flade er slitagen endog så kraftig, at den spongiøse substans er kommet til syne (fig. 3). På samme flade ses to gruspartikler i størrelsen 4-5 mm, som er blevet presset ind i knoglen, sandsynligvis under knoglens transport i isen.

Knoglen opbevares i Zoologisk Museum i København.

Beskrivelse af stødtanden

Under grusgravning i Mogenstrup Stenindustri grav i Stenskov, Mogenstrup Ås, fandt Hr. Olaf Sloth Madsen, Lov, i foråret 1976 med et par dages mellemrum to sammenhørende fragmenter af en stødtand (fig. 4). Da

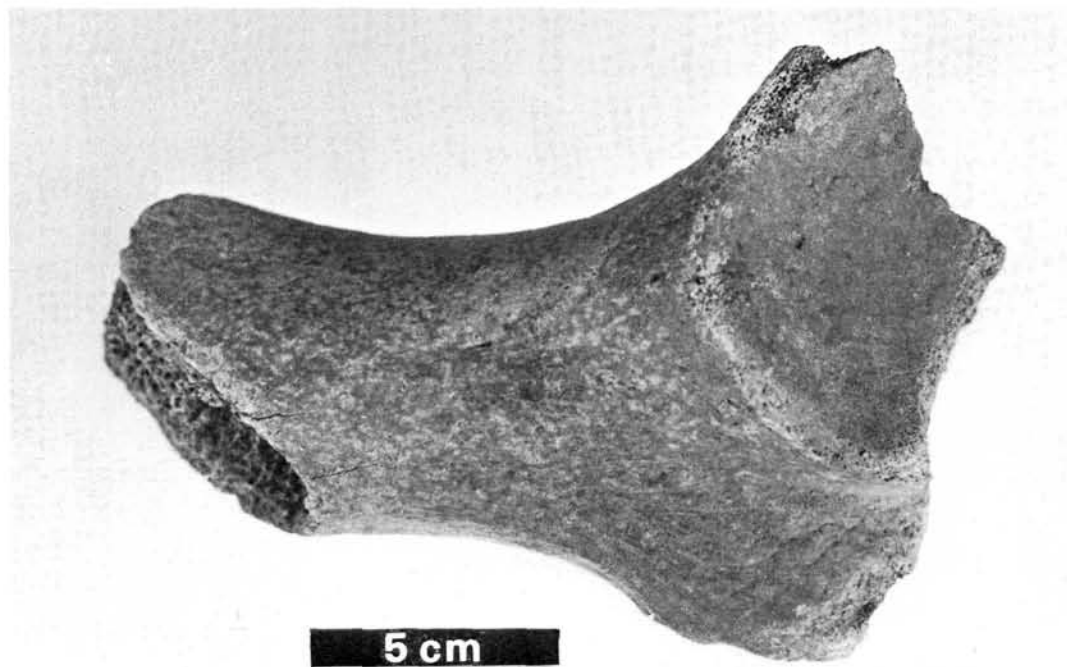

Fig. 2. Fragment af højre sædeben (*ischium dextra*) af elefant fra Myrup Banke SØ for Næstved med hofteskålen (*acetabulum*) delvis bevaret. Set fra ydersiden (lateralt).

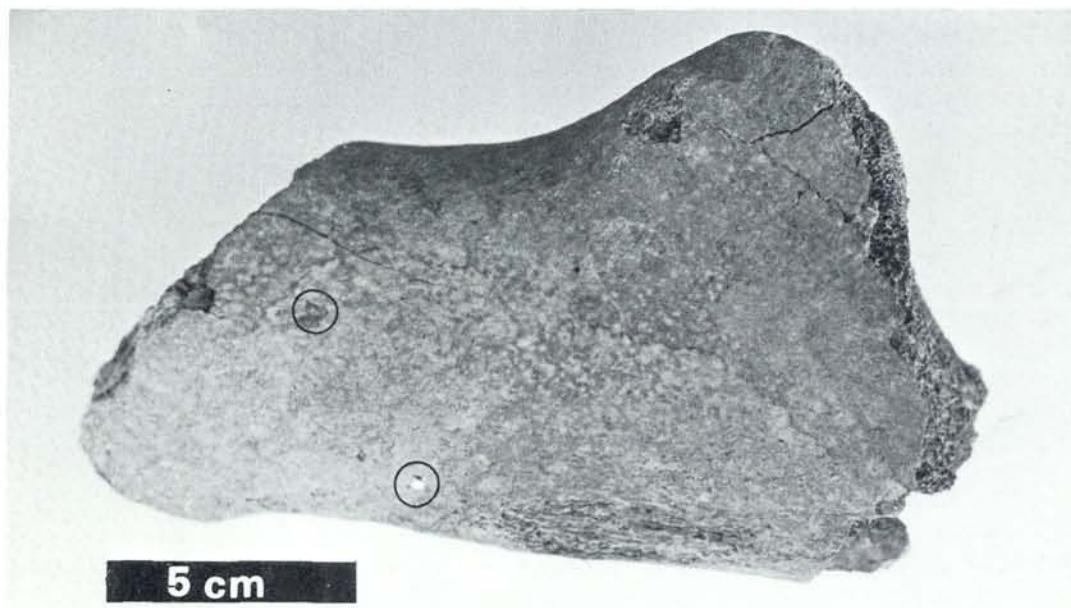

Fig. 3. Fragment af højre sædbeen (*ischium dextra*) af elefant fra Myrup Banke SØ for Næstved. Cirklerne omslutter to små partikler, der er presset ind i knoglesubstansen, antag-

geligvis under knoglens transport i is. Set fra indersiden (medialt).

begge fragmenter blev fundet på et transportbånd, har det ikke været muligt at angive, hvor dybt stødtanden har ligget under den stærkt afgravede ås-bakkes overflade. Takket være arkæologen, lærer Axel D. Johansson, Lundby, blev nærværende forfatter opmærksom på fundet. Tandens ejes af Hr. Olaf Sloth Madsen, der velvilligt har lånt nærværende forfatter den til nærmere undersøgelse.

Tandens længde er, målt langs krumningens yderside, 44,5 cm. Tandens er således tilstrækkelig lang til, at man kan få et indtryk af dens krumning, der er forholdsvis stærk. Den største afstand fra tandens midtakse til den rette linie, der forbinder de to midtpunkter i tandfragmentets endeflader, er 4,5 cm. Anbringes tanden i anatomisk normalstilling drejer den ganske svagt til venstre og er derfor en højre

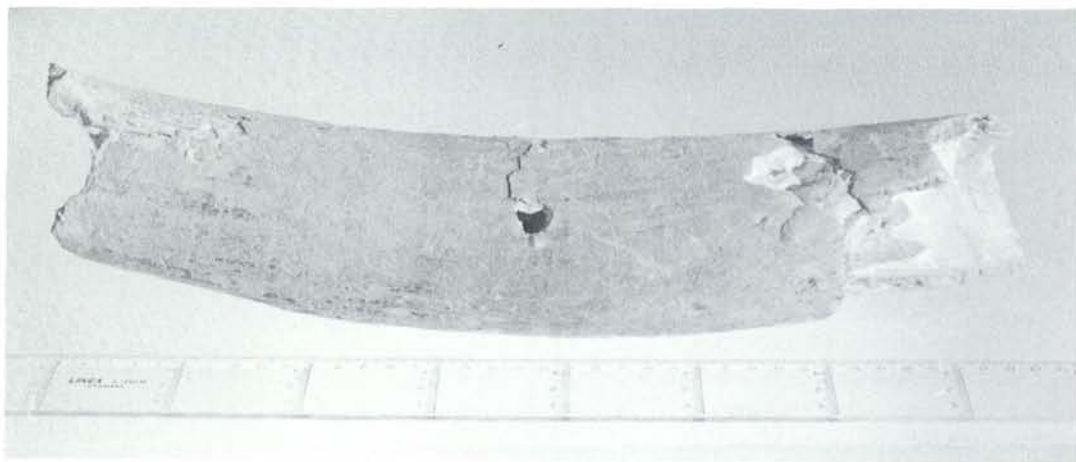

Fig. 4. Fragment af højre stødtand (*incisor dextra*) af mammut (*Elephas primigenius*) fra Stenskov, Mogenstrup Ås. Tandens er set fra indersiden (medialt).

stødtand (Jørgensen 1940: 628). Skønt tanden lateralt mangler en 3–5 cm bred flis i hele tandfragmentets længde, er det dog muligt at måle tandens omkreds, der ved den proksimale ende udgør 25,5 cm og ved den distale ende udgør 22,5 cm. Tværsnittet af tanden er svagt ovalt, idet det største og mindste tværmål er henholdsvis 8,3 cm og 7,3 cm ved den tykkeste ende. Medens bruddet i tandens tykkeste ende udgør 25,5 cm og ved den distale ende af ny dato og må tilskrives en beskadigelse under grusgravning. Tandens polerede overflade viser tydelige spor efter transport i is eller smeltevand, men desuden ses de karakteristiske subcorticale striber, der sammen med tandens forholdsvis stærke krumning henfører den til mammut (*Elephas primigenius*) jævnfør sammenlignende tabel over fossile elefanter stødtænder (Jørgensen 1940: 630).

Der er tidligere omtalt fund af elefantrester i Mogenstrup Ås (Nordmann 1942: 172–74). I 1917 er der således fundet en kindtand i »Apotekerhaven« i Næstveds sydlige udkant, og 6 km SØ for Næstved er der omkring 1940 i en grusgrav fundet endnu en kindtand. Disse to fund opbevares henholdsvis i Herlufsholms naturhistoriske Samling og i Næstved Museum.

Områdets geomorfologi

De to nye fund af elefantrester hidrører sammen med de to tidligere fund fra aflejringer, som smeltevand har ført frem fra SØ gennem et og samme tunnelsystem under isen. Sporet efter dette tunnelsystem menes at være den dalstrækning, der kan følges fra SØ forbi Beldringe og Bårse til Mogenstrup (Andersen 1931). Derfra har smeltevandsstrømmen fortsat mod NV og aflejret Mogenstrup Ås i en åben, bred kanal, der må have været begrænset af stagneret is. Da den stagnerede is SV for åsen var tyndet tilstrækkeligt ud og overgået til stærkt opsprækket dødis, søgte smeltevandsstrømmen ikke længere mod NV, men løb i stedet fra Mogenstrup mod V, SV og S ud over de sidste dødisrester og aflejrede sit materiale som de uregelmæssige kame-bakker, der i dag kendetegner dette område (Milthers 1948: 207, Krüger 1969: 170–73). Det er derfor sandsynligt, at smeltevandet har transporteret de pågældende elefantrester fra østli-

ge Sydsjælland; men hvor langt isen forinden har transporteret dem må fortsat stå hen i det uvisse.

Litteratur

- Andersen, S. A. 1931: Om Aase og Terrasser inden for Susaa's Vandomraade. *Danmarks geol. Undersøgelse, række 2*, 54, 1–201.
- Jørgensen, K. Dreyer 1940: To nye Fund af Tænder af *Elephas primigenius* BLUM. i Danmark. *Meddr dansk geol. Foren.* 9, 628–37.
- Krüger, J. 1969: Landskabsformer i sydlige Sjælland. Studier over glaciallandskabets morfologi, opbygning og dannelse. *Geogr. Tidsskr.* 68, 105–212.
- Milthers, V. 1948: Det danske Istidslandskabs Terrænformer og deres Opståen. *Danmarks geol. Undersøgelse, række 3*, 28, 1–233.
- Nordmann, V. 1921: Nyere Fund af Elefant-Levninger i Danmark. *Meddr dansk geol. Foren.* 6 (4), 1–17.
- Nordmann, V. 1942: Tillæg I til »Nyere Fund af Elefant-Levninger i Danmark«. *Meddr dansk geol. Foren.* 10, 167–177.